

РОЗДІЛ 7. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НАСТУПНОСТІ В ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF CONTINUITY IN ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOLCHILDREN

У статті розглядаються проблеми наступності в розвитку зображувальних умінь дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Розкриті структурні й змістові компоненти наступності. Дослідження питання наступності в художньо-естетичному вихованні дітей, проведене на заняттях образотворчого мистецтва, як у закладах дошкільної освіти, так і в початкових класах показало, що проблема взаємозв'язків між окремими рівнями розвитку, а також формами та методами виховної роботи залишається однією з першочергових і нагальних. Незважаючи на значні успіхи в цьому напрямі, її не можна вважати повністю вирішеною, а для цього потрібно продовжувати пошук нових, більш ефективних форм і методів впливу на дитину. Педагогіка визначає естетичне виховання як цілеспрямований, організований процес формування в дітей розвиненої естетичної свідомості, художнього смаку, здатності сприймати та цінувати прекрасне, піднесення, трагічне, комічне в суспільному житті, природі, мистецтві, жити й творити за законами краси. Естетичне виховання охоплює всі сторони повсякденного життя особистості, її манеру поведінки в суспільстві, культуру розумової та фізичної праці, уміння зосередити свою волю й наполегливість на досягненні певного результату або будь-якого етапу у виконанні завдань. Органічним складником естетичного виховання є художнє виховання, яке являє собою процес цілеспрямованого впливу засобами мистецтва на особистість, завдяки якому у вихованців формуються художні почуття і смак, любов до мистецтва, уміння розуміти його, насолоджуватися ним і здатність по можливості творити мистецтво. Образотворча діяльність володіє великими можливостями у вихованні, становленні й розвитку особистості дитини. Зумовлено це тим, що образотворче мистецтво, будучи активним засобом пізнання дійсності, являє собою одну з найбільш цікавих, емоційних і захопливих форм діяльності в дошкільному та молодшому шкільному віці.

Наступність у художньо-естетичному вихованні залежить від дотримання основних дидактичних принципів навчання (науковість, доступність, наочність, послідовність, систематичність тощо), які є неодмінною умовою при проведенні занять із образотворчого мистецтва в закладі дошкільної освіти й початковій школі та значущістю й впливом визначених нами

педагогічних умов, що впливають на ефективність здійснення художньо-естетичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: компетенція, наступність, принцип, педагогічна умова, мистецтво.

The article considers the problems of continuity in the development of visual skills of children of preschool and primary school age. The structural and semantic components of continuity are revealed. A study of the issue of continuity in the artistic and aesthetic education of children, conducted in art classes, which in preschool and primary school showed that the problem of relationships between individual stages of development, as well as forms and methods of educational work remains one of the priority. Despite significant progress in this field, it cannot be considered completely resolved, and this requires the search for new, more effective forms and methods of influencing the child. Pedagogy defines aesthetic education as a purposeful, organized process of a developed aesthetic consciousness formation, artistic taste, ability to perceive and appreciate the beautiful, sublime, tragic, comic in public life, nature, art, live and create according to the laws of beauty. Aesthetic education covers all aspects of daily life of an individual, his manner of behavior in society, the culture of mental and physical work, the ability to focus the will and persistence to achieve a certain result or any stage in the tasks.

An organic component of aesthetic education is art education, which is a process of purposeful influence of art on an individual, through which students develop artistic feelings and tastes, love of art, the ability to understand it, enjoy it and the ability to create art. Art activity has great potential in the education, formation and development of the child's personality. This is due to the fact that the fine arts, being an active means of cognition of reality, is one of the most interesting, emotional and exciting forms of activity in preschool and primary school age.

Continuity in artistic and aesthetic education depends on compliance with the basic didactic principles of teaching (scientific, accessibility, visual, consistent, systematic, etc.), which are a prerequisite for conducting classes of fine arts in preschool and primary school, and the importance and impact of selected pedagogical conditions that affect the effectiveness of artistic and aesthetic education of children of preschool and primary school age.

Key words: competence, continuity, principle, pedagogical condition, art.

УДК 373.2/3.015.31:7

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/28.51>

Лісовська Т.А.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Миколаївського національного
університету імені В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Розвиток освіти в Україні зумовлює необхідність переосмислення теорії та практики навчання й виховання. За останні роки відбулися зміни в

змісті програм як закладів дошкільної освіти, так і початкової школи. Відхід від авторитарних форм і методів організації освітнього процесу надає вихователям закладів дошкільної освіти та вчителю

лям початкової школи самостійності в діяльності. Проблема дотримання принципу наступності між дошкільною і початковою ланкою освіти лишається актуальною завжди.

Наступність визначається як зв'язок між різними етапами і ступенями розвитку в природі, суспільстві, пізнанні, коли нове, змінюючи старе, зберігає в собі деякі його елементи, тобто в новому завжди зберігаються елементи попереднього етапу розвитку. Основу цього формулювання становить визначення наступності видатного представника німецької класичної філософії Г. Гегеля. Розглядаючи її як категорію діалектики, великий учений зазначив, що сутність наступності полягає в утриманні якої-небудь частини цілого при подальшому процесі його розвитку. Будучи філософською категорією, наступність у процесі розвитку особистості людини набуває особливої значущості. На відміну від «повторюваності» й «успадкування від минулого», вона забезпечує стійкість і стабільність усієї виховної системи та окремих її ланок. Водночас із моментом запозичення позитивних досягнень попереднього етапу розвитку вона дає змогу вносити в систему виховання й нові положення, яких ще не було в практиці, органічно включати їх у сформовану систему поглядів і переконань людини.

На нашу думку, наступність – це не тільки звернення до досвіду, накопиченого попереднім поколінням, це й погляд у майбутнє, новаторський підхід сьогодні до нагальних завдань суспільного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні пріоритетним став напрям експериментального дослідження наступності в змісті, методах, формах, технологіях освіти в закладах дошкільної освіти та початковій школі.

Виходячи з поставлених завдань художньо-естетичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, на особливу увагу заслуговує загальнопедагогічна проблема наступності в їх навчанні та вихованні, що відображена в працях Б. Ананьєва, Н. Ветлугіної, Є. Голанта, М. Данилова, О. Запорожця, В. Мухіної, О. Усової, Є. Фльоріної, Д. Ельконіна й багатьох інших педагогів і психологів. Керуючись принципом наступності змісту дошкільної та початкової ланок освіти, унесено певні зміни як до змісту БКДО, так і до його структури. Як і в початковій школі, зміст БКДО визначено на основі компетентнісного підходу відповідно до вікових можливостей дітей, що реалізуються в освітньому просторі, спрямованому на досягнення соціально закріпленого результату (заданої норми, вимог до розвиненості, вихованості й навченості дитини), що зумовлює необхідність чіткого визначення життєво важливих компетенцій (дитина знає, обізнана, розуміє, уміє, усві-

домлює, здатна, застосовує, виявляє ставлення, оцінює) [1, с. 23–24].

У кінці ХХ – на початку ХХІ століть у педагогічній науці усталився компетентнісний підхід до дослідження педагогічних явищ (Н. Бібік, Є. Божович, А. Маркова, О. Пометун, О. Савченко та ін.).

Водночас до сьогодні, на жаль, не існує однозначного погляду на сутність ключових понять «компетенція» і «компетентність». Подекуди спостерігається змішування дефініцій «компетенція» і «компетентність». Звернімося до тлумачення «компетенція» як вихідного щодо феномена «компетентність». Зазвичай словникові джерела визначають компетенцію як «добра обізнаність з чим-небудь; коло повноважень, організації, установи, особи» [5, с. 305].

Існує й дещо інше розуміння в словниках «компетенції»: відчужена від особистості, від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога, зразок) до освітньої підготовки того, хто навчається, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат [3, с. 409].

У Державному стандарті початкової освіти визначено й поняття «ключова компетенція» – об'єктивна категорія, що фіксує суспільно визначений комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини (загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна, мовна тощо).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У дошкільному віці пріоритет має гра, у процесі якої відбуваються важливі зміни в психіці дошкільника й розвиваються психічні процеси, що готують його перехід до нового, вищого щабля розвитку; створюються умови для соціалізації дитини, становлення й саморозвитку її особистості; у цей період у контексті гри виникають і диференціюються нові види діяльності, зокрема трудова, естетична, навчальна тощо. У другій половині дошкільного віку й у шкільні роки для дитини важливим у процесі гри є дотримання правил, які регламентують уявні дії й реальні стосунки учасників гри. Відповідно до цієї закономірності, ігри поділяють на дві системоутворюючі групи – творчі ігри та ігри за готовими правилами. Творчі ігри – це креативна (лат. creatio – творення) діяльність дітей, яка розгортається за їхньою ініціативою. Ігри за готовими правилами передбачають реалізацію дітьми попередньо створеної дорослими змістової й процесуальної основи [3, с. 139].

Розробка загальної теорії гри починається в кінці ХІХ століття. Значний внесок у розробку та розвиток зробили зарубіжні психологи й педагоги, серед яких особливо варто відзначити К. Гроса, З. Фрейда, К. Бюлер, Д. Дьюї та ін. У їхніх дослідженнях розглядалися досить важливі теоретичні

питання про витоки виникнення, мотиви, структуру та динаміку розвитку дитячої гри.

Австрійський психолог К. Бюлер пов'язував появу гри в дітей з отриманням задоволення та насолоди. У дослідженні «Духовний розвиток дитини» він виклав теорію трьох ступенів інтелектуального розвитку дитини, пов'язану з формуванням пізнавальних процесів. На його думку, насолода в дитини настає в результаті задоволення інстинктивних потреб, тобто після звершення якої-небудь дії. Дитяча гра розглядалася зарубіжними вченими (К. Шиллер, Г. Спенсер та ін.) і як форма звільнення від надлишкової енергії, що накопичується дитиною.

В освітніх закладах гра використовується як метод, що має великий педагогічний потенціал і найбільшою мірою створює для дітей атмосферу психологічного комфорту.

Мета статті – розкрити сутність і структуру психологічної готовності дитини до школи засобами образотворчої діяльності.

У сучасній психології готовність до навчання розглядається як цілісне структурне утворення, що включає мотиваційні, розумові, емоційно-вольові та соціальні компоненти. Рівнем сформованості цих компонентів визначаються особливості включення дитини в навчальну діяльність, її ставлення до школи, взаємини з учителем та учнями [3, с. 138]. Останнім часом проблема діагностики психологічної готовності до шкільного навчання набрала особливої актуальності у зв'язку з переходом на 12-річне навчання та зниженням віку дітей, які вступають до школи. Діагностику готовності дітей до навчання здійснюють практичні психологи. Із цією метою використовуються зазвичай тести, що дають змогу уточнювати та перевіряти результати обстеження дітей, ураховуючи при цьому чинники, як ситуативні (настрій дитини під час обстеження, характер її очікувань щодо психолога, який проводить тестування), так і довготривалі (сімейна обстановка, стиль взаємин батьків із дитиною, їх роль у збагаченні її знань тощо) [3, с. 138].

Наступний аспект готовності старших дошкільників до навчання є особистісна готовність. Складником особистісної готовності до навчання є соціальний розвиток, який виявляється в потребі й умінні взаємодіяти з однолітками, дорослими, спілкуватися й адекватно реагувати на події. Саме соціальному розвитку як складнику особистісного в сучасних умовах надається велике значення. Перехід дитини від дошкільної системи виховання до навчання в школі ставить перед педагогами завдання, котре полягає в пошуку нових шляхів впливу на особистість дитини, в активізації процесу навчання через включення в нього вже засвоєних видів діяльності. Перший час учні, які прийшли в перший клас, не спроможні за короткий

термін адаптуватися до нових умов, тому надзвичайно ефективними виявляються такі види діяльності, що займають проміжне становище між ігровими та навчальними, і коли вирішуються дітьми завдання, за змістом наближені до навчальних, а за формою – до ігрових. Про значення ігрової діяльності ми знаходимо у висловлюваннях О. Запорожця, на думку якого, на основі запропонованої дітям гри виникають та успішно розвиваються багато пізнавальних процесів [7, с. 257]. Інший видатний учений С. Рубінштейн вважає, що в грі, як у фокусі, збираються та проявляються всі сторони психічного розвитку особистості, які характеризують загальний рівень дитини [8, с. 73]. Великий психолог О. Леонтьєв розуміє під грою таку діяльність, у якій відбуваються найголовніші зміни в психіці дитини, усередині якої розвиваються психічні процеси, що готують перехід дитини до нового більш високого щабля її розвитку [4, с. 306].

Образотворча діяльність дітей молодшого шкільного віку за своєю структурою та змістом близька до ігрової. Визначаючи своє ставлення до неї в дошкільний період, варто зазначити, що генетичною основою для малюнка є гра, тобто не установка на створення художнього образу, а ставиться завдання фіксації уявної ігрової дії графічним способом [9, с. 84]. Тому в дошкільному віці варто обирати й відповідні форми проведення занять. Видатний педагог Н. Сакуліна зазначає: «Уся образотворча діяльність дітей дошкільного віку вимагає режиму гри, а не режиму занять, як би добре вони не були проведені» [9, с. 114]. Гра, на її думку, створює важливі передумови для здійснення наступності в естетичному вихованні дітей різних вікових груп, залучає їх до системи суджень та оцінок того, що відбувається в дошкільному мистецтві. Завдяки ігровій формі проведення заняття з образотворчого мистецтва в дітей дошкільного віку є одним із основних засобів художньо-естетичного виховання, адже дитячі малюнки, ліплення, аплікації часто дивують цікавим задумом, своєрідною формою вираження, яка привертає увагу навіть дорослих художників. Вони вражені дитячою творчістю, уважають її своєрідним мистецтвом.

Б. Неменський визначає мистецтво як «морально-естетичну позицію часу, відображену художником у творі мистецтва» [6, с. 80].

Виклад основного матеріалу. Результати проведених нами спостережень показали, що школа в роботі ще не завжди враховує набутий дітьми досвід дошкільної освіти. Вона нерідко починає навчання й виховання учнів за встановленими нею самою вимогами та правилами. Це призводить до того, що діти, котрі мають непогану підготовку до занять із образотворчого мистецтва, не завжди здатні правильно зрозуміти завдання того чи іншого уроку. Вони або залишають без уваги ті

вимоги, які висуваються до них з боку вчителя, або намагаються точно копіювати його дії в процесі зображення, найчастіше не розуміючи їх сутності.

Уникнути таких небажаних наслідків у практиці викладання образотворчого мистецтва дає змогу наступність в естетичному вихованні дітей, для дотримання якої буде потрібна низка педагогічних умов, необхідних у роботі педагога з учнями.

Необхідною умовою встановлення реальної, а не удаваної наступності між закладом дошкільної освіти та школою є належна професійно-педагогічна підготовка вчителя. І одним із аспектів такої підготовки є формування здатності педагога до рефлексії, що забезпечує узгодженість дій вихователя й учителя в розв'язанні цієї проблеми, яка, крім того, є найважливішим фактором особистісного самовдосконалення [2].

Другою за значущістю умовою здійснення наступності в художньо-естетичному вихованні дітей, ми вважаємо, має стати неухильне дотримання в роботі педагогів і вихователів основних дидактичних принципів навчання. Серед них варто особливо виокремити принципи наочності, науковості, доступності й послідовності у вивченні навчального матеріалу. Дотримання цих принципів розвиває мислення дитини, формує цілісність її сприйняття, учить розуміти закони, за якими створюється й оцінюється прекрасне в мистецтві та довколишньої дійсності.

Так, наприклад, наочність у художньо-естетичному вихованні дитини забезпечує діалектичний перехід її думок від конкретного образу до абстрактного, розвиває чуттєве сприйняття. На всіх етапах розвитку наочність виступає як необхідна сторона пізнавальної діяльності, що включає чуттєвий досвід дитини. Сприймаючи візуально новий для неї об'єкт або явище навколишньої дійсності, дитина підключає до процесу його вивчення вже раніше наявні відомості про нього, зіставляє побачене зі знайомими йому раніше формами, кольорами, просторовими положеннями тощо. Тому принцип наочності дає змогу здійснювати художньо-естетичне виховання дітей з опорою на відомі об'єкти та їх зображення, підключає до сприйняття чуттєве пізнання того, що відбувається.

Значну роль на процес виховання дитини відіграє принцип науковості й доступності у викладенні навчального матеріалу, необхідного для засвоєння на кожному віковому періоді. Характер розумової діяльності дитини визначається повнотою наукового пояснення, а тому необхідно враховувати, що визначення та наукові положення, запропоновані дошкільнятам і молодшим школярам, повинні мати різний ступінь складності. Практичні спостереження показують, що дошкільнята в основному не претендують на глибину досліджуваного явища, їх можуть влаштовувати лише зовнішні ознаки та відмінності. Визначення

окремих якостей предмета в цей час можуть мати загальний характер. Молодшого школяра відрізняє більш глибоке поняття сенсу того, що відбувається, його цікавить процес створення того чи іншого предмета, визначається їх взаємозв'язок один із одним. Принцип систематичності й послідовності є основним при дотриманні наступності в художньо-естетичному вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Взаємозв'язок у роботі закладів дошкільної освіти, сім'ї та школи повинен виявлятися й у виховному впливі, одержуваному в результаті взаємодії різних видів діяльності дитини (ігрової, навчальної та трудової), що визначається нами як третя умова наступності в естетичному вихованні дітей. При цьому виховний вплив буде проявлятися повною мірою тільки тоді, коли процес виховання буде організованим і знаходитися під контролем з боку дорослого, проводитися не від випадку до випадку, а систематично й послідовно.

Наступність у художньо-естетичному вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку варто здійснювати з опорою на взаємодію об'єктів довколишньої дійсності та творів образотворчого мистецтва, що, по суті, є четвертою педагогічною умовою в роботі з дітьми. Дотримання цієї умови дасть змогу пов'язати увесь освітній процес із повсякденним життям дитини, навчить знаходити прекрасне у творах мистецтва, створених руками людини, розвинути вміння помічати красу в довколишній природі, яка є невичерпним джерелом для художніх витворів мистецтва.

П'ятою умовою наступності в естетичному вихованні дошкільників і молодших школярів засобами образотворчої діяльності можна виокремити активізацію творчої діяльності через використання в малюнках різних художніх технік, формування в дітей здібностей, удосконалення набутих раніше навичок зображення. Виконання певної умови дає змогу виконувати посильне для дитини завдання, сприяє набуттю вмінь і навичок виконання творчої роботи, необхідних для успішного розвитку її художніх здібностей.

Активне залучення учнів у роботу з використанням на занятті з образотворчого мистецтва різних художніх матеріалів, у свою чергу, підвищить інтерес до занять, що дасть можливість послідовно змінювати складність вправ і завдань, не викликаючи при цьому в дітей почуття невпевненості у своїх силах і можливостях. На наш погляд, виконання цієї умови допоможе дитині опанувати саморегуляцією своєї діяльності, буде додатковим стимулом до виховання в неї бажання поступово долати певні труднощі.

Шостою педагогічною умовою здійснення наступності в освітній роботі закладів дошкільної освіти та школи є врахування індивідуальних і вікових особливостей розвитку кожної дитини,

вивчення її здібностей, потреб і бажань. За допомогою малюнків дитина може висловлювати своє ставлення до подій, показувати, який настрій переважає в неї в певний момент. У результаті виконання зображень пізнається сенс і зміст художнього розвитку особистості. Тому в естетичному вихованні дітей засобами образотворчого мистецтва як ніколи важливим є вивчення особливостей та індивідуальних якостей дитини. Орієнтуючись на досягнення мети, чітко визначених завдань для всього учнівського колективу, не можна залишати без уваги окремо взятої дитини, не варто намагатися досягти серед учнів класу якогось середнього рівня розвитку, а необхідно прагнути до постійного вдосконалення мистецької освіти й естетичного виховання кожного. Використання вчителями та вихователями цих умов є, на наш погляд, обов'язковою вимогою для кожного заняття з образотворчого мистецтва в закладі дошкільної освіти й у початкових класах. Розглядаючи конкретну педагогічну умову, ми визначаємо деяку систему впливів на дитину, шукаємо шляхи вирішення проблем у її вихованні засобами образотворчої діяльності, однак при цьому не забуваємо про розвиток її загального естетичного рівня.

Висновки. Подальше вивчення проблеми відкриває широку перспективу теоретичних і прикладних досліджень у контексті різних соціальних, педагогічних і психологічних напрямків. Перспективним є визначення показників і рівнів підготовки дітей до школи. Важливим напрямом у межах проблеми дослідження є пошук ефективних форм

взаємодії закладу дошкільної освіти та початкової школи, а також належна професійно-педагогічна підготовка педагога.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богуш А.М. Стандартизація дошкільної освіти: вимір наступності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.А. Сухомлинського* : збірник наукових праць. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. Випуск 1.41 (93). Т. 1. С. 22–26.
2. Дехтяр Є.С. Рефлексивна основа підготовки вчителя початкових класів до забезпечення наступності між дошкільною та початковою школою. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. Випуск 51. С. 261.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040с.
4. Леонтьев А.Н. Психологические основы дошкольной игры. *Избр. психол. произведения* : в 2 т. Москва : Педагогика, 1983. Т. 1. С. 303–323.
5. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Київ : Аконіт, 1999. Т. 2. С. 305.
6. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1981. 192с.
7. Психология и педагогика игры дошкольника (Материалы симпозиума) / под ред. А.В. Запорожца и А.П. Усовой. Москва : Просвещение, 1966. 351 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2 т. Москва : Педагогика, 1989. Т. 1. 488 с.
9. Сакулина Н.П., Комарова Т.С. Изобразительная деятельность в детском саду : пособие для воспитателей детского сада. 2-е изд. Москва : Просвещение, 1982. 208 с.